

ARTICLES CENTRALS

L'art pot resoldre conflictes o viu dels conflictes?

Ramon Parramon

Artista, director d'Idensitat i director artístic d'ACVic

En un context global marcat per diferents conflictes socials, ens podem preguntar quin paper juga o pot jugar l'art contemporani, amb l'objectiu d'incidir en l'articulació d'una nova realitat. Una de les primeres barreres que hauríem de trencar per tal de qüestionar si l'art pot incidir en la transformació de la realitat i, per això, poder participar en la resolució de conflictes, és afrontar que la creativitat artística és part de la creativitat social. Una de les incipients definicions de creativitat passa per entendre-la com una qualitat humana intransferible, i que es pot definir com la capacitat mental per imaginar, generar idees i resoldre problemes¹. Tot i que aquesta podria ser una definició aplicable a una gran majoria de les activitats humanes, ja que totes requereixen de dosis de creativitat, en l'art no encaixa prou bé.

L'art més que resoldre problemes en planteja de nous, o proposa noves preguntes que poden ser útils per a la transformació de la realitat. D'aquesta manera si s'espera de l'art un tipus d'utilitat concreta, com en aquest cas contribuir a la resolució de conflictes o almenys introduir canvis, ha d'associar-se a altres creativitats procedents d'altres àmbits disciplinaris. Ha de socialitzar el fet creatiu, compartint, col·laborant, implicant-se en altres formes d'acció col·lectiva de caire social i polític. De fet l'art ha estat tradicionalment associat a un tipus de creativitat personal, d'arrel psicològica i entesa des del fet extraordinari (inspiració, genialitat), per a generar idees, comunicar-les i plantejar alternatives a situacions que poden o no afectar a la realitat social. Per tant, hem de partir de la idea que la creativitat artística que aquí ens ocupa no és un tipus de creativitat diferent de la social, sinó que pren sentit quan s'expressa i s'acull

des del context social. Es produeix en el marc d'una interconnexió entre subjectes creadors, infraestructures, institucions i relacions col·lectives.

Encara que la creativitat també pot desplegar-se en contextos de destrucció i violència, les produccions artístiques i culturals floreixen i s'expandeixen en períodes de pau i estabilitat. Al llarg de la història molta part de la producció artística s'ha nodrit del conflicte, unes vegades representant fites bèl·liques i unes altres assenyalant de manera crítica fets o elements específics. Els mateixos museus, que s'erigeixen com a temples de la societat civil per simbolitzar el benestar social, el consens i la pau, són infraestructures, moltes d'elles, construïdes a partir dels botins de guerra, de saquejos, d'invasions o d'expropiacions culturals. El projecte expositiu "1516-2016 Tratados de Paz"², va reunir unes 400 obres d'artistes clàssics i contemporanis sobre la dicotomia pau-guerra. Una exposició organitzada a partir d'obres cedides per diferents museus europeus, i que incidia en aquesta simbologia ambigua que hi ha darrera de la seguretat, l'abundància i la representació d'un món feliç, que el propi museu representa. Com es deia en la presentació: "La pau no és tan sols la representació utòpica de les nostres societats, és també l'altra cara de la guerra".

“ La creativitat artística pren sentit quan s'expressa des del context social, en el marc d'una interconnexió entre creadors, infraestructures, institucions i relacions col·lectives ”

Al llarg de la història les relacions de l'art amb els conflictes armats ha estat significativa i ha esdevingut una font de producció prolífica, que en el context més contemporani es canalitza des d'un front de crítica social, posant en evidència el sistema postcapitalista, economicista o imperialista que hi ha darrera de l'escenari de conflictes contemporanis. És als anys 60, coincidint amb la fi de les avantguardes artístiques, que aquesta crítica al sistema s'instaura com un mecanisme de producció

cultural i artística. Una de les autores que exemplifica de manera molt directa un posicionament contra la guerra, és l'artista americana Martha Rosler, que amb el seu treball inicial *House Beautiful: Bringing the war Home*, realitzat entre 1967 i 1972, combina mitjançant el collage imatges de la guerra del Vietnam amb imatges d'interiors domèstics, extrems dels mitjans de comunicació. Evidencia la relació conflictual entre la quotidianitat acomodada, tranquil·la, dels que viuen en un país implicat directament o indirecta en un conflicte bèl·lic, i les imatges del lloc on es porten a terme accions devastadores. Esdevé una crítica a la societat americana però també un retrat de les lluites socials en què l'artista estava implicada: les mobilitzacions contra la guerra (primer contra la del Vietnam, posteriorment contra la de l'Iraq), el lloc de les dones (compromesa en moviments feministes) o la desigualtat social en els contextos urbans (a partir de treballs posteriors sobre la periferització de la gran ciutat).

Aquest és un exemple concret per dir que el treball d'aquesta artista hauria esdevingut un fet anecdòtic i estèril si no fos perquè es connecta amb les mobilitzacions feministes, antibel·licistes o de defensa dels drets de viure dignament en les ciutats. Aquesta funció crítica de l'art ha estat un dels principals baluards que, des de finals dels seixanta fins a l'actualitat, han continuat nombrosos artistes com Hito Steyerl, Muntadas, Marcelo Expósito, Hans Haacke, Alfredo Jaar, Daniel García Andújar, María Ruido, Teresa Mulet, Democracia, per citar-ne alguns que treballen sobre conflictes, tensions i violències contemporànies des d'una càrrega polític-social que desborda el territori específic de l'art.

“ L'art compromès no pot actuar de manera desconnectada, pensant que la seva fita és un museu; ha de formar part d'una acció social més complexa i extradisciplinària ”

En aquest text es volen fer explícites dues idees en la relació entre el paper de l'art i els conflictes, una és que la capacitat i acció crítica és un component de gran valor per l'acció social; l'altra és que l'art compromès no pot actuar de manera desconnectada,

pensant que la seva fita és acabar en un museu, per molt que el museu sigui fruit i reflex de les contradiccions i conflictes contemporanis. Si l'art vol ser un element útil en l'articulació d'una nova realitat, més enllà d'assenyalar les seves misèries, ha de formar part d'una acció social més complexa i més extradisciplinària, en el sentit d'extralimitar-se i reconfigurar-se en territoris més cooperatius i dialògics, per tal de participar en una "mobilització global per a sabotejar la realitat"³.

La precarietat com un del principals conflictes latents

Des d'aquí voldria redirigir la noció de conflicte violent cap una situació quotidiana propera i globalitzada, la que es defineix des de la precarietat. Aquest és un dels temes que està generant -i que es preveu que generi- més conflicte en el nostre entorn immediat i més enllà. Una situació que afecta de manera creixent moltes persones, i que és fruit directe de l'aliança entre neoliberalisme i poders públics en les recents dècades⁴. Una versió continuada de la lluita de classes, que fa visibles els seus fruits mitjançant la dualitat social i global entre les conjuncions riquesa-poder i pobresa-invisibilitat. Un cop desmantellat l'estat del benestar, la nova economia global implica doloroses renunciacions, menys seguretat i menys protecció social⁵.

Per entendre a què ens referim amb el concepte de precarietat, prenem els arguments de Judith Butler que planteja dos grans grups de persones que pateixen graus d'invisibilitat i vulnerabilitat, i l'opinió dels quals, per tant, compta poc. Un d'aquests grups són les víctimes de viure en zones de guerra o ocupació, exposades a la violència i la destrucció, amb escasses possibilitats de salvaguarda. Moltes d'elles viuen sota el desplaçament forçat o en la temporalitat de les zones limítrofes esperant que les fronteres s'obrin. L'altre tipus de subjectes precaris són aquells que formen part dels treballadors prescindibles i descartables, l'estabilitat personal dels quals perilla, pel fet de trobar-se en una situació de vulnerabilitat i amenaça extrema. Com diu Butler, "la supervivència no pot ser objectiu o fi de la vida mateixa"⁶.

“ L’art que treballa per la transformació de la realitat ha de ser compromès, actiu i crític, conscient de la seva capacitat d’incidència política i social ”

Si reprenem el tema inicial de la creativitat de les persones i la creativitat social o col·lectiva, hem de pensar que qualsevol subjecte per crear, pensar i proposar, ha de tenir cobertes unes mínimes necessitats de benestar social, i que aquestes han d’estar protegides a nivell institucional. La creativitat social no està dissociada d’aquesta qüestió, no pot existir si no compta amb subjectes amb capacitat de desplegar la seva creativitat o, diguem-ne, la vida en condicions. No és una qüestió dicotòmica entre espai privat versus espai públic; és que per poder tenir una presència a l’espai públic (en el sentit de poder participar activament en l’espai social), s’han de tenir coberts uns mínims, no es pot estar en una situació de precarietat, o d’invisibilitat social.

Per afrontar la pregunta *Què pot fer l’art en aquest context?*, d’entrada hauríem de parlar d’un tipus d’art compromès, actiu i conscient de la seva capacitat d’incidència política i social, i per tant crític. No en un art que és útil al servei d’uns programes que desborden bones intencions humanitàries, sovint paternalistes, i que en molts casos es resolen mitjançant microtallers. Estaríem parlant d’un art que sovint deixa de plantejar-se com una cosa diferenciada i desconnectada d’altres plantejaments amb voluntat social. Cal desestressar el terme art per tal que les seves metodologies i particularitats investigadores puguin formar part d’accions més conjuntes, més híbrides i sobretot menys artístiques. Un art que en certs moments col·labora, i en altres es fusiona en una acció social específica, i que treballa per la transformació de la realitat des de la recuperació de l’esfera pública i la responsabilitat de les institucions. Menys parlar i imposar, i més escoltar l’altre, el que és diferent. Per entendre el tipus d’art a què ens referim podem acabar amb una cita de Joseph Beuys: “Vivim encara en una cultura que ens diu: hi ha aquells que són artistes i els que no ho són. Això és veritablement inhumà, és d’aquí que sorgeix el concepte d’alienació entre els homes.”⁷.

1. Veure: Torre S. y Violant, V. (2003) *Creatividad aplicada*. Barcelona: PPU/Autores.
2. *Tratados de Paz* és un projecte que va comptar amb diverses exposicions i diferents comissaris, presentades en el marc de Donosti Capital Europea de la Cultura 2016. L'exposició 1516-2016 *Tratados de Paz* va estar comissariada per Pedro G. Romero, i presentada en dos museus de la ciutat: Museu de San Telmo i el Centre Cultural Koldo Mitxelena.
3. LOPEZ Petit (2009) *La movilización global. Breve tratado para atacar la realidad*. Madrid: Traficantes de sueños.
4. FISHER, Mark (2016) *Realismo Capitalista. ¿No hay alternativa?* Buenos Aires: Caja negra.
5. ZIZEK, Slavoj (2016). *Problemas en el paraíso. Del fin de la historia al fin del capitalismo*. Barcelona: Editorial Anagrama, pp.50.
6. BUTLER, Judith (2017). *Cuerpos aliados y lucha política. Hacia una teoría performativa de la asamblea*. Barcelona: Paidós.
7. BEUYS, J., HARLAN, V. (1992). *Qu'est-ce que l'art?* París: L'Arche.

Fotografia : Prioryman

© Generalitat de Catalunya